

РОЗДІЛ I. МАЛА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

УДК 374.31

С. О. Довгий

ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД ЯК РЕЗУЛЬТАТ АКТИВНИХ І ТВОРЧИХ ПОШУКІВ В ОСВІТНІЙ ЦАРИНІ

У статті йдеться про педагогічний досвід як про актуальну освітню проблему минулого та сучасності. Розглядається видова характеристика педагогічного досвіду. Характеризується зміст понять «нова педагогічна ідея», «інновація» та «інноваційна діяльність». Розкриваються ознаки та критерії освітньої новизни. Акцентується увага на особливостях створення інноваційного освітнього продукту. Розглядаються об'єктивні та суб'єктивні чинники ефективності здійснення інноваційної діяльності.

Ключові слова: педагогічний досвід, передовий педагогічний досвід, нова педагогічна ідея, інновація, інноваційна діяльність.

Постановка проблеми. Підвищення ефективності діяльності навчального закладу спричинюють різні фактори, у тому числі й виважене, доцільне й системне впровадження передового педагогічного досвіду, який відіграє особливу роль в освітньому процесі, зумовлює розвиток педагогічної науки, «живить» її новими фактами, ідеями, створює нові цінності, виступає критерієм істини інноваційних теоретичних положень, стимулює педагогів до самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення, пошуку нових оригінальних засобів, методик, прийомів організації навчально-пізнавальної діяльності дітей, реалізації професійно-педагогічних функцій на засадах активності й творчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Передовий педагогічний досвід як актуальна педагогічна проблема досліджувався в працях:

- П. Атутова, В. Загвязинського, В. Журавльова, В. Краєвського, С. Моносзона, М. Скаткіна у контексті методологічних основ взаємозв'язку науки і практики;

- Л. Аристової, Ю. Бабанського, А. Бойко, В. Бондаря, І. Кривоноса, М. Таланчука, Ф. Тереулова, Т. Шамової з огляду на визначення категоріального апарату (розкриття сутності поняття «передовий педагогічний досвід», його ознак, видів, функцій, умов реалізації);

- В. Євдокимова, І. Журавльова, В. Ледньова, В. Лозової у ранзі джерела й основи вдосконалення змісту освіти;

- Б. Бітінаса, О. Куракіна, Н. Шиловой з акцентом на умовах, формах і методах вивчення і використання.

Зокрема, у наукових працях розглядалося коло питань, які уточнюють сутнісний зміст поняття «передовий педагогічний досвід» з огляду на:

- проблему готовності теорії до впровадження (В. Загвязинський);
- форми реалізації комплексного підходу до вивчення цілісного педагогічного процесу (В. Гмурман);
- розгляд досвіду як складної конструкції розвиваючого явища (Л. Турбовський);
- категоріальний синтез як необхідну умову трансформації передового педагогічного досвіду в теоретичне знання (Б. Гершунський);
- комплексність як критерії оцінки передового педагогічного досвіду (Л. Аристов);
- категорії «педагогічне явище»; «педагогічний факт» у контексті вивчення досвіду навчально-виховної роботи (Г. Ників);
- роль передового педагогічного досвіду як одного із джерел формування змісту освіти (І. Журавлев).

Показово, що обґрунтування важливості накопичення педагогічного досвіду з метою поліпшення й удосконалення педагогічної діяльності найбільш яскраво розпочало здійснюватися в 20-тих і 80-тих роках минулого століття. Цей процес характеризувався різними підходами. Педагогічний досвід накопичувався як для повсякденної навчально-виховної роботи й не передбачав його розповсюдження, так і для запровадження в особистій діяльності й поширення серед педагогів-одномумців.

Передовий педагогічний досвід розглядався не як засіб розв'язання віддалених теоретичних проблем, а як засіб розв'язання практичних завдань і нагальних освітніх проблем закладу чи педагога.

У наукових джерелах вказується, що до джерел педагогічного досвіду було віднесено:

- особисту діяльність, під час здійснення якої педагог практично перевіряв, конкретизував і збагачував ідеї педагогічної теорії, котрих набував у процесі навчання дітей;
- спостереження та інші форми безпосереднього ознайомлення з практикою роботи колег;
- опрацювання педагогічного досвіду у фахових джерелах.

Наприкінці 60-х років на позначення вищої форми передового педагогічного досвіду було введено термін «новаторство». Педагоги-новатори мали ґрунтовну теоретичну й практичну обізнаність щодо особливостей здійснення педагогічної діяльності в навчальному закладі. О. Левшин трактує новаторський досвід як практичну догадку про можливості нової, більш удосконаленої теорії.

Значний внесок у розвиток теорії передового педагогічного досвіду вніс Ю. Бабанський [1]. Сутність досвіду він вбачав у забезпеченні більш високої ефективності навчально-виховного процесу та класифікував у відповідності до:

- змісту – досвід, якому властивий комплексний характер та досвід, що стосується лише окремих сторін педагогічної діяльності (уроку, виховних заходів тощо);

- вияву широти кола його учасників – досвід педагога, методичного об'єднання педагогів, педагогічного колективу навчального закладу школи, району, міста, області;

- ступеня творчої новизни – репродуктивний, пошуковий, дослідницький характер передового педагогічного досвіду.

За Ю. Бабанським, передовий педагогічний досвід виконує такі функції: стимулює творчу діяльність педагогів; розширює фаховий світогляд; збагачує свідомість новими знаннями, вміннями й навичками; виховує педагогів на позитивному прикладі; здійснює своєрідну оцінку перспектив розвитку масової шкільної практики; розвиває такі особистісні якості, як: новаторство, творчість, ініціатива, пошуковий стиль діяльності.

На думку педагога, передовий педагогічний досвід, маючи тісний зв'язок з педагогічною наукою, з одного боку, виникає на основі наукових ідей, положень, рекомендацій, а з іншого – створює практичну базу для розвитку самої науки. З огляду на це, слід прагнути до розширення діапазону досвіду, який вивчається; забезпечувати комплексне вивчення передового педагогічного досвіду; розкривати його сутність, а не деталі; урахувувати оптимальність впливів; заохочувати педагогів до вияву ініціативи і самостійності.

У наукових дослідженнях 80-х років йдеться про нову педагогічну ідею, яка трактується в контексті узагальненого судження, висновку з передового досвіду, наукового експерименту, що вносить істотні зміни у педагогіку і дає можливість організувати ефективний навчально-виховний процес. Нова педагогічна ідея розглядається В. Паламарчук як ланка, котра поєднує між собою педагогічну науку і передовий педагогічний досвід.

Під час організації активної творчої діяльності педагогів з освоєння нових ідей слід дотримуватися системного підходу до втілення досягнень науки і передового досвіду в практику; адаптувати зміст нової ідеї до рівня педагогічної майстерності вчителя; здійснювати відбір оптимальних методів і форм роботи.

Мета статті полягає у розгляді педагогічного досвіду як поліфункціонального педагогічного явища, що має суттєвий вплив на ефективність здійснення навчально-виховного процесу.

Виклад основного матеріалу. У сучасних педагогічних працях йдеться про передовий педагогічний досвід як про діяльність педагога, яка забезпечує стійку ефективність навчально-виховного процесу шляхом використання оригінальних форм, методів, прийомів, засобів навчання та виховання, нових систем навчання і виховання або вже відомих форм, методів, прийомів, засобів роботи на основі їх удосконалення.

Передовий педагогічний досвід розрізняють за:

- обсягом досвіду – це може бути система роботи установи (школи, відділу народної освіти, методичного кабінету тощо); система роботи педагога, вирішення важливої педагогічної проблеми у закладі освіти; вирішення актуальної проблеми у діяльності окремих педагогів; певні форми, методи і

прийоми, які застосовуються у навчальному закладі; форми, методи і прийоми, якими послуговуються окремі педагоги;

- за рівнем творчої самостійності – раціоналізаторський (досвід, який створено у рамках відомих форм, методів і прийомів педагогічної діяльності, що вирізняється новим оригінальним підходом до їх використання, спричиняє підвищення якості навчання, виховання та управління); новаторський (досвід, який запроваджує і реалізує нові прогресивні ідеї, визначає нові шляхи вирішення окремих і загальних педагогічних завдань); використовує нові форми, методи, прийоми, системи діяльності, донині не відомі педагогічній науці та шкільній практиці; істотно модернізує відомі форми, методи й прийоми діяльності, переорієнтовуючи їх на вирішення сучасних завдань).

У контексті зазначеного вище постає питання про ознаки освітньої новизни. Зауважимо, що ці ознаки виявляються у нових освітніх ідеях та діях, що раніше не були відомі. Також це можуть бути адаптовані, розширені чи переоформлені новації, які набули особливої популярності у відповідному середовищі, за відповідних умов та у відповідний період часу. Окрім того, мова може йти й про трансформовані педагогічні інновації, що виникають у зв'язку з повторною постановкою мети за змінених умов. За такої ситуації «оживають» окремі раніше існуючі дії, оскільки нові умови гарантують їх успіх та успіх відповідних позитивних ідей.

Педагогічні інновації визначаються за допомогою критеріїв, які засвідчують ефективність того чи іншого нововведення. Беручи до уваги наявний досвід досліджень з педагогіки, визначають такі критерії передового педагогічного досвіду:

- актуальність – критерій, який означає, що досвід спрямований на розв'язання найважливіших проблем навчання, виховання і розвитку підростаючого покоління;

- оригінальність – означає, що в практиці роботи педагога, педагогічного колективу використовуються форми, методи, прийоми, засоби або їх системи, які ще не застосовувалися в сучасних умовах;

- висока ефективність – досвід можна вважати передовим лише тоді, коли педагогом досягнуто вищих порівняно з масовою практикою результатів навчання, виховання і розвитку;

- стабільність результатів – виявлений передовий педагогічний досвід характеризується стійкою ефективністю й стабільністю результатів протягом тривалого часу;

- оптимальність – це витрати часу, зусиль учасників навчального процесу на досягнення результатів (оптимальними вважаються ті інновації, впровадженням яких досягаються високі результати за найменших фізичних і розумових зусиль та часових витрат);

- можливість творчого застосування передового педагогічного досвіду в масовій практиці [3]

У наукових джерелах [4] інновації розподіляються на ті, що виникають стихійно, без відповідної постановки завдань, усвідомлення необхідних засобів

та умов, в основному під впливом ситуативних імпульсів, та ті, що свідчать про усвідомлену, цілеспрямовану, науково обґрунтовану діяльність. Для стихійних інноваційних процесів характерними є ситуативність виникнення, емпіричний рівень впровадження, відсутність наукового обґрунтування. Натомість цілеспрямовані інноваційні процеси мають осмислений характер діяльності, теоретично обґрунтовані й організаційно сплановані.

Основу перебігу інноваційних процесів визначають такі закони:

- закон необоротної дестабілізації педагогічного середовища – будь-який інноваційний процес вносить у педагогічне середовище необоротні зміни; цілісна система, що існує, починає руйнуватися і потребує деякого часу для створення нової системи на базі нових елементів або асиміляції старої;

- закон обов'язкової реалізації інноваційного процесу – будь-який інноваційний процес, основу якого визначає педагогічне відкриття, рано чи пізно, стихійно або свідомо повинен реалізуватися;

- закон стереотипізації педагогічних інновацій – будь-яка інновація поступово перетворюється у звичні поняття і дії, отримуючи статус стереотипної [8].

Подальший розвиток проблеми вивчення, узагальнення й поширення передового педагогічного досвіду набув оформлення у змісті дефініції «інноваційна діяльність» та спрямувався на процес удосконалення й оновлення фахової майстерності педагогів; створення, освоєння та поширення нових ефективних способів вирішення актуальних освітніх питань.

Інноваційна діяльність педагога виявляється у виконанні різноманітних за обсягом видів роботи, що залежать від змісту нововведення, його мети, термінів та засобів. Основним алгоритмом здійснення інноваційної діяльності є поетапний перехід від вихідного стану до ідеального образу моделі.

За І. Дичківською, ключовими характеристиками інноваційної діяльності є створення нового педагогічного досвіду, його вивчення та узагальнення, орієнтація на зміну та розвиток навчально-виховного процесу, одержання якісно вищих результатів [Д, с. 248].

Реалізованість змісту інноваційної діяльності:

- розкривається у поетапному здійсненні інноваційного процесу;

- передбачає обізнаності педагогів з новими ідеями, теоріями, підходами, технологіями;

- визначається основною ідеєю інноваційного процесу;

- обґрунтовується метою та очікуваними результатами.

Інноваційної діяльності формалізується у програмі прикладного дослідження (проекті), підготовка якої передбачає функціональний розподіл ролей та завдань. Результатом інноваційної діяльності вважається максимальна відповідність між метою та досягнутими результатами, оптимальна фінансова ефективність, доцільність використання ресурсів (матеріально-технічних, людських), затрачений час на впровадження нововведення та психологічна комфортність умов. Реальним продуктом інноваційної діяльності є інноваційний продукт, що зазнає певних технологічних змін. Таким продуктом

може бути новий зміст і технології організації навчально-виховного процесу, форми, методи, засоби проектування, моделювання освітнього середовища чи організації пізнавальної діяльності дітей (учнів, студентів, вихованців) тощо [7].

Звісно, створення інноваційного освітнього продукту тривалий процес, який характеризується структурністю, системністю, етапністю, доцільністю та супроводжується:

- здійсненням аналізу функціонування педагогічної системи;
- з'ясуванням проблеми, що потребує якісних змін;
- обґрунтуванням теми інноваційного пошуку й виокремленням предметного та термінологічного полів;
- визначенням об'єкта дослідження, обґрунтуванням мети інноваційного пошуку, результатом якого має стати інноваційний продукт;
- осмисленням очікуваних результатів інноваційного пошуку;
- розробкою критеріїв та показників, що слугують основою для визначення ефективності результатів інноваційного пошуку;
- формулюванням завдань для досягнення запланованих результатів;
- визначенням методів емпіричного дослідження;
- добором (розробкою) діагностичного інструментарію;
- визначенням термінів реалізації інноваційного процесу;
- створенням робочих груп педагогів, підготовкою їх до роботи в інноваційному середовищі;
- передбаченням матеріально-технічних та фінансово-економічних витрат;
- проведенням незалежної експертизи результатів інноваційного пошуку тощо.

На зміст інноваційної діяльності педагога суттєво впливають чинники двох спрямувань:

- об'єктивного – потреба реалізації основних ідей програми та мети, володіння сучасними технологіями навчання та виховання;
- суб'єктивного – зовнішні впливи.

Одним із об'єктивних чинників інноваційної діяльності є вміння знайти в суспільно значущих цілях нововведення власну мету. Привласнена мета, яка набула статусу особистої цілі, активізує інноваційну діяльність педагога, робить процес ефективним і скеровує його на бажаний результат.

Спрямованість особистості педагога на створення та освоєння нового обумовлюється різними мотивами. Скажімо, самореалізацією, бажанням підвищити професійний і соціальний статус, реалізацією авторської педагогічної концепції тощо.

Позитивна мотивація до інноваційної педагогічної діяльності визначається:

- професійним інтересом;
- вираженою потребою у створенні й застосуванні нового;
- прагненням до підвищення рівня педагогічної майстерності;
- усвідомленням необхідності розв'язання складних неординарних задач;
- актуалізацією особистісної й професійної самореалізації.

Головною причиною відмови від нововведень вважається нерозвинена мотивація досягнення, іншими словами: орієнтація на уникнення невдач сильніша за орієнтацію на досягнення успіху.

На переконання А. Пригожина [6], саме розвиток позитивної мотивації до здійснення педагогічної інноваційної діяльності є важливою передумовою формування готовності педагогів до впровадження передового педагогічного досвіду.

Також слід акцентувати увагу на сформованості таких професійних якостях суб'єкта інноваційної діяльності, як:

- прагнення до педагогічного пошуку, нестандартних рішень;
- творчий характер взаємовідносин з учасниками навчально-виховного процесу;
- саморозвиток та самовдосконалення;
- спрямованість на досягнення ефективного результату [5].

Слід наголосити на тому, що носіями педагогічних інновацій можуть стати лише творчі особистості, які здатні до:

- рефлексії (самопізнання, самовизначення, осмислення свого духовного світу, власних дій і станів, ролі та місця у професійній діяльності);
- саморозвитку;
- самоактуалізації (прагнення до якомога повнішого виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей);
- професійного самовдосконалення (самовиховання і самоосвіта) [4].

Висновки. Інноваційна педагогічна діяльність є складним багатограним явищем, яке включає суб'єкт-суб'єктну творчу взаємодію, комплекс дій та операцій щодо створення та застосування передового педагогічного досвіду з метою зміни традиційної педагогічної системи.

Організація інноваційної діяльності в закладах освіти передбачає створення відповідних соціально-педагогічних, організаційно-педагогічних та психолого-педагогічних умов, які надають можливість розглядати заклади освіти як відкриту соціально-педагогічну систему, визначати ступінь відкритості закладу до інноваційних процесів та педагогічну доцільність їх впровадження в освітній процес.

Актуального звучання в котре набувають думки К. Д. Ушинського стосовно небезпечних впливів процесу недооцінки досвіду інших та «замкнення у шкарлупку особистої практики».

Спрямованість освітньої системи на інноваційні процеси, основу яких визначає вивчення, узагальнення й поширення педагогічного досвіду, впровадження досягнень психолого-педагогічної науки в практику, сприймання педагога як автора, дослідника, користувача і пропагандиста нових педагогічних технологій, теорій і концепцій, розглядається як один із головних чинників виконання суспільного замовлення на освіченість підростаючого покоління, яка в узагальнених рисах спрямовується на формування готовності й здатності діяти в еру інформаційної цивілізації.

Список використаної літератури

1. Бабанский Ю. К. Педагогическая наука и творчество учителя / Ю. К. Бабанский // Советская педагогика. – 1987. – № 2. – С. 3-8.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посібник / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
3. Мойсеюк Н. Э. Педагогика : навчальний посібник. 5-е видання, доповнені перероблені. – К., 2007. – 656 с.
4. Оцінювання та відбір педагогічних інновацій: теоретико-прикладний аспект / за ред. Л. Даниленко. – К., 2001. – 186.
5. Плахотнюк Н. П. Структурно-функціональний аналіз інноваційної педагогічної діяльності як цілісної системи / Н. П. Плахотнюк // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2008. – № 42. – С. 78–82.
6. Пригожин А. И. Нововведения: стимулы и препятствия (социальные проблемы инноватики) / А. И. Пригожин. – М. : Политиздат, 1989. – 271 с.
7. Химинець В. В. Психолого-педагогічні аспекти запровадження інноваційних технологій у сучасній школі // Нива знань, 2002. – № 3. – С. 63-70.
8. Юсуфбекова Н. Р. Общие основы педагогической инноватики: опыт разработки теории инновационных процессов в образовании. – М. 1991.

Станислав Довгый. Педагогический опыт как результат активных и творческих поисков в образовании.

В статье речь идет о педагогическом опыте как об актуальной образовательной проблеме прошлого и современности. Рассматривается видовой характеристика педагогического опыта. Характеризуются содержание понятий «новая педагогическая идея», «инновация» и «инновационная деятельность». Раскрываются признаки и критерии образовательной новизны. Акцентируется внимание на особенностях создания инновационного образовательного продукта. Рассматриваются объективные и субъективные факторы эффективности осуществления инновационной деятельности.

Ключевые слова: педагогический опыт, передовой педагогический опыт, новая педагогическая идея, инновация, инновационная деятельность.

Stanislav Dovhyi. Pedagogical experience as a result of active and creative searches in educational field.

The article focuses on the pedagogical experience as actual educational problem of past and present. The author analyses characteristics forms of pedagogical experience. The article describes the meaning of “new pedagogical concept”, “innovation” and “innovative activity”. The article discloses the features and criteria of educational product. The author focuses on peculiarities of creation of innovative educational product. The author looks at objective and subjective efficiency factors of the realization innovative activity.

Key words: pedagogical experience, leading pedagogical experience, new pedagogical concept, innovation, innovative activity.